

Piaget gyermeklélektanáról.

1. Ez a cím, melyet kis tanulmányunk fölé írtunk, első pillantásra talán többet mond, mint amit elmondani e helyen megkíséreltünk i nem kívánjuk ezt a témát kimeríteni, nem törekszünk *Piaget* gyermeklélektanának, ennek a hatalmas és korszakalkotó „életműnek” teljes tartalmát, összes értékeit ismertetni. E sorokban feltételezzük, hogy az olvasó ismeri már a kitűnő svájci gyermekpszichológus munkásságát és a gyermeklélektani irodalom terén nagy megújulást jelentő módszereit, szempontjait és eredményeit. Irodalmunkban, a sokféle utalás mellett, *Kenyeres Elemér* adott összefüggő áttekintést *Piaget* kutatásairól, különösen azokról, amelyek a gyermek világvilágának lélektani kialakulására vonatkoznak. Ezen ismertetés mellett számos más alkalom is nyílt természetesen a magyar tanulmányozók számára, hogy megismerjék és gondolatviláguk számára feldolgozzák akár *Piaget* „klinikai” gyermektanulmányozó módszerét, akár pl. a gyermek egocentrizmusáról, ortificiálizmusáról, vagy gondolkozásának szinkretikus jellegéről, a transzdukcióról, a nyelvi síkról, a gyermek erkölcsiségének kifejlődéséről stb. vallott nézeteit. Ma már elmondhatjuk, hogy *Piaget* nézetei és eredményei, — ha nem is kritikai észrevételek és helyreigazítások nélkül — épúgy alapanyagát teszik a gyermeklélektani mai ismereteinknek, mint pl. *Binet* munkásságának eredményei. Éppen ezért az alább következő sorokban csupán *kritikai észrevételeinket* közöljük *Piaget* nagy terjedelmű és úttörő munkásságának azokról a részleteiről, amelyek, szerény nézetünk szerint, másként is felfoghatók és célunk itt egyedül az, hogy saját felfogásunk *érveit* szembeállítsuk azokkal, melyek *Piaget* felfogásának szolgálhattak alapvetésül.

2. Ismeretes *Piaget* tétele a gyermek gondolkozásának *énközponti jellegzetességéről* az „*egocentrizmusról*”. *Piaget* ezt az énközpontúságot, mint a gyermek gondolkozásának, világvilágának egyik legalapvetőbb tulajdonságát írja le és ebben találja a felnőtt gondolkodásától való különbözősét a gyermeki lelki struktúrának (v. ö. *Le iugement et le raisonnement chez l'Enfant*. 2. kiad. 1935. — *La représentation du monde chez l'Enfant*. 1926. — *La causalité physique chez*

l'Enfant. 1927. — La langage et la pensée chez l'Enfant. 2. kiad. 1930.). Lássuk, miben áll ez a különbség a gyermek és a felnőtt gondolkozása között? A felnőtt gondolkozása logikus, a gyermeké „prelogikus”; a felnőtt tud logikai szintéziseket alkotni, az ok és okozat viszonyát érvényesen felfogja és kifejezi s nyelve, gondolkozása „szocializált”, azaz alkalmazkodott a körülötte élő emberek nyelvéhez s gondolkozásához. A gyermek gondolkozásmódja azonban még nincs ezen a fokon, hanem időben, fejlettségben és értékben az *előtt* a fok előtt van, melyet a „logikai szintézis” fogalmával jellemez *Piaget*. Ez a „logikaelőttés”, „prelogikus” gondolkozásmód egyfelől bizonyos *minuszt*, másfelől pedig *pluszt* jelent a felnőttével szemben. A gyermek gondolkodása *fogyatékos*, mert nem jut el a felnőtt érvényes logikai szintéziseiig, s ez főképen az ok és okozat helytelen felfogásában és az egymásután következő ítéletek elégtelen, zavaros összefüggéseiben, implikációk helyett egymásmelléhelyezésekben (juxtapozíciókban) stb. jut kifejezésre. Másfelől a gyermek gondolkozása bizonyos *többletei* is mutat a felnőtt normális logikai gondolkozásával szemben: ez az a „szinkretizmus” a gyermek logikájában, melyre már *Claparède* is felhívta a figyelmet és amelyet a gyermekek első rajzaiból lehet legjobban tanulmányozni. A gyermek nem úgy jár el a tárgyak lelki képének megalkotásánál, mint mi, felnőttek, t. i. nem a részletek megismeréséből halad a teljes kép felé, hanem egy-két esetleges vonást kiemel a tárgy képéből (melyek az ő kis egyéniségét megragadják), ezekből egy zavaros, globális, egységes képet alkot, mely a valónak egyénien eltorzított mása csupán. Azaz, a gyermek bizonyos kezdetleges és zavaros vázakat (sémákat) alkot magának a tárgyról s ezeket a hasonlóság segítségével tölti ki. A gyermek következtetései és okoskodásai is világosan mutatják ezt a gondolkozási módszert, mely túlcsapong a reális-logikus valóság határán: az egyik tétel maga után von a gyermek elméjében egy másikat, egy ok egy okozatot, de nem a felnőtt logikájának törvényei szerint, hanem egy eleve adott vázlat útvonalai között. Az így, logikátlanul egymásra következő tételek, *Piaget* szerint, tagolatlanul és globálisan egybe vannak szerveződve egymással és egyetlen, de rosszul rendezett egységet alkotnak. Ebben áll az a *plusz*, amely a gyermek gondolkozásának a felnőttével szemben szintén egyik legfőbb jellegzetességét alkotná. A gyermek rajza¹ a felnőtt alakját úgy adja, hogy külön rajzolja száját és külön a fogakat: íme a „juxtapositio” világos esete, — a rajzból hiányzik a kellő „szintézis”, vagyis

¹ V. ö. J. V o l k e l t: Fortschritte der experim. Kinderpsychologie (Ber. üb d. Kongress der experim. Psychol. Jena. 1926. 37. l.)

a részletek kellő és értelmes összesítése egy, a valóságnak megfelelő rajzában.

Ha már most *Piaget-vel* felvetjük a kérdést, mi ennek a kétféle eltérésnek az oka, akkor a másodrendű okok mellett a főokot *Piaget* szerint a gyermek énközpontúságában találjuk meg. A gyermek „prelogikus” gondolkozásának mellékes okait kereshetjük pl. a gyermek érettségének, fejlettségének, tapasztalásainak hiányában és nyelvi kifejezéseinek tökéletlenségeiben. Ezek azonban nem adnak teljesen kielégítő magyarázatot. Ily magyarázatot csak a gyermek énközpontúságában lelhetünk, abban a sajátosságban, amely az *autizmusnak* (*Blealer*) rokona. Az énközpontú gondolkozást jellemzi, hogy a gyermek csak a maga számára gondolkodik, úgy, mint az önmagát mintegy üvegbúrával körülvevő ábrándozó vagy álmodó: szuverén ura saját gondolat- és képzetvilágának s nincs semmi vonatkozása a körülötte levő többi személyiségekkel; de nem törődik a dolgok (logikai) kényszerével sem. Tehát teljesen önmagában áll, „autonóm”, s gondolatainak járását, egymásutánját csak a saját intuíciói és értelmi érzelmei kormányozzák. Minthogy a gyermek gondolkozása még nem simult és alkalmazkodott a 3—8 éves korban a felnőttekéhez, a kölcsönös megértés kényszere sem hat reá és csak a 8-ik életév felé kezd lassankint eltűnni a gyermek elméjéből, úgy azonban, hogy megmaradnak a *viszsaesések* állandó esélyei. Ez az egocentrizmus tehát az a gondolkodási sajátosság, mely a gyermekkor lélektanának immár általánosan elfogadott tétele s amelyet most tüzetesebb vizsgálat alá veszünk.

3. Az „egocentrizmus tételét”, melyben a felnőttnak s a gyermeknek gondolkozása élesen szembe van állítva egymással, talán két oldalról érheti bírálat. Az egyik szempontból kiemelhetjük, hogy a gyermek és felnőtt lelki világa között *nem áll fenn* az a merev és egymást kizáró ellentét, amely az első pillanatra az egocentrizmus tételéből közvetlenül következik. A bírálat második kiinduló pontja az a feltevés lehetne: hátha nem az *autizmus-egocentrizmas* néven ismeretes jelenség adja a *végző magyarázatát* a gyermek és a felnőtt között fennálló gondolkozásmód-különbségeknek?

Ami az első helyen említett kiindulást illeti, hivatkozhatunk magának az illusztris *Piaget-nek* engedményeire is, aki belátta, hogy nemcsak a gyermekek gondolkozását jellemzik a különböző prelogikus gondolat- és eszmealkotások, hanem *a felnőttek gondolkozásában sem* teljesen idegenek. *Piaget*, igen helyesen, utal rá,² hogy a felnőttek is kieshetnek a logi-

2 A „Le langage et le pensee chez l'Enfant, I-II. Fej. — La Jugement et le raisonnement” több helyén.

kus-szintétikus gondolkozásmód kereteiből és *visszaeshetnek* a gyermeki gondolkozás síkjára, valahányszor az erős indulat vagy szenvedély, vagy bonyolult helyzet megfosztja őket az értelem akadálytalan használatától. Ilyenkor, vagyis azokban a helyzetekben, amelyeket, mint a „regressziós” lelki események előidéző okait ismer a lélektan, maga *Piaget* is észreveszi, hogy a gyermek és a felnőtt gondolkozása között nincs olyan merev elválasztó vonal, mely e két világot egymástól teljesen elkülönítené. A felnőtt is gondolkozhatik „gyermekes” módon, „visszaeshetik” a gyermekség szintjére a nagy lelki emóciók hatása alatt. A gyermeknek s a felnőttnek gondolkozását tehát *közelítettük* egymáshoz a regressziós jelenségek segítségével. Ezt a közeledést még jobban előmozdították *Susan Isaacs* tanulmányai, amelyekben *Piaget* próbáit újra alkalmazta és eredményeit fölülvizsgálta.³ *Isaacs* is úgy találta, hogy a felnőttek gyakran adják jeleit az „egocentrikus” gondolkozásnak, erős érzelmi zavar, kedvezőtlen és váratlan események, a társadalmi hagyományok és vallásos hiedelmek hatása alatt. Másfelől a vizsgált gyermekek gondolkozásmódját nem találta egocentrikus jellegűnek, nem fedezte fel benne az egocentrikus gondolkozástípusnak összes jellegzetességeit; úgy látszik egyetlen egy „tisztá típusa” sem akadt vizsgálódása folyamán, (melyet, ez külön figyelmet érdemel, jómódú és ápolt gyermekeken végzett). Kutatásainak eredményeképpen *Isaacs* eltér az egocentrizmus tételétől, melyet a következővel kíván helyettesíteni: A vizsgáit gyermekeknél nem mutatkozott az énközpontúság, mint szilárd és egységes lelki szerkezet, ehelyett *folyamatos haladást* vett észre a gyermekek gondolkozásmódjának fejlődésében, amely a *szórványos* szinkrétikus vagy egocentrikus nyomoktól a valódi szintétikus (tehát a felnőtteket jellemző) gondolkozásmód felé haladt. Különbö is, *Piaget* vizsgálatainak *statisztikai adatait* vizsgálva, már ezeknek száma is kételkedést ébreszthet bennünk. A felnőttek s a gyermekek közötti különbség tételének alátámasztása érdekében a *Piaget-től* vizsgált gyermekek *nagy számának* kellene egocentrikus jelenségeket mutatnia. A genfi „Maison des Petits”-ben végrehajtott próbák tanúbizonyossága szerint azonban a megvizsgált 3—5 éves gyermekeknek 54—60%-a, az 5—7 éveseknek pedig csupán 44—47%-a bizonyult „egocentrikus” gondolkozásúnak. Ha ehhez még hozzávesszük a *vizsgálati szituációt* és annak a vallomásokra tett hatását, még jobban összeszorul az az elméleti távolság, amelyet a gyermek és felnőtt közé iktat az egocentrizmus tétele. Ha a gyermekeket kikérdezésnek vetjük

³ S. Isaacs: Intellectual Growth in young Children. 1930. IV. ö. The Aaier. Journ. of Psychol. XLIV. 1932. 124. 1.) — L. még: B. E d g e l l . Keviews of Piaget's Books. (Journ. of Philos. Studies. I., III., IV., VI. Köt.

alá, természetesen sok oly feleletet kapunk, melyeket a pszichológus kényére-kedvére elemezhet; különben is a gyermekek közlékenyebbek mint a felnőttek. *Piaget* elmulasztotta a felnőtteknek hasonló kikérdezését és feleleteiknek, viselkedéseiknek alaposabb elemzését az énközpontúság szempontjából és megelégedett azzal az általános kijelentéssel, hogy a felnőtteknek is vannak egocentrikus megnyilvánulásaik. A gyermekek és felnőttek összehasonlító vizsgálatát ebből a szempontból mások végezték el⁴ s eredményül arra a meggyőződésre jutottak, hogy ha a felnőttek gondolatvilágát épűgy teljesebben feltárnók, mint ahogyan a gyermekekét, s ha a felnőttek lelki világába is ugyanűgy belevilágíthatnánk pszichotechnikai próbákkal, mint a gyermekekébe, meglepetéssel tapasztalnók, mily sok egocentrikus vonás és mozzanat található gondolkozásunkban. És ezen nem is csodálkozhatunk, ha figyelembe vesszűk, hogy az egocentrikus viselkedési mód nem csupán a *gondolkozásra* terjed ki, nemcsak „logikai” sajátosság, hanem gyökerei sokkal mélyebbre nyűlnak, le egészen az ősi önérvényesítű tendenciáinkhoz és kiterjeszkedik a gondoikozásműdon túl cselekvési világunkra s annak minden ágára is. Az egocentrizmus ősbű alakja az *egoizmus* — és vájjon ki mondhatná azt, hogy a felnőttek ettűl mentesek?

Miben állapíthatunk meg tehát, a fentebbiek értelmében, különbséget a gyermek és a felnőtt gondolkozása között? *Nem* az a különbség köztűk, mintha a gyermek „tisztán egocentrikus” gondolkozásű volna, míg a felnőtt lelki világából ez a jellegzetesség teljesen hiányzana; a különbség, amennyire ma megállapíthatjuk, inkább *csak fokozati*, nem lényegbeli eltérésben áll: a felnőtt *kevésbbé* egocentrikus gondolkozásműdű, mint a gyermek, mert gátoltabb, tárgyiasabb tud lenni, bár vannak körűlmények, mikor ő is menthetetlenűl visszaesik az egocentrikus gondolkozás síkjára.

4. Felmerűl a kérdés: *a mégis fennállű (fokozati) különbséget* miképen értelmezzűk és mily okokra vezetűk vissza? Láttűk, hogy *Piaget* két okcsoportra hivatkozik a gyermek „egocentrikus” világszemléletének magyarázatánál: mellékes oknak tekinti a gyermek korát, tapasztalásait, a művelűdési körűnyezetet, melyben él — míg a főokot az egocentrikus-szinkretikus lelki szerkezetben pillantja meg. Ha a fentebbi fejtegetéseknek van némi jogosultságűk, akkor a *Piaget-tűl* megállapított viszont meg lehet egyszerűen fordítani, — sokkal jobb összhangban van az újabb vizsgálatok eredményeivel az a felfogás, amely a gyermek és felnőtt gon-

4 I. Huang: Children's Explanations of strange Phenomeua. 1930. Smith Coll. Studies in Psych. I. V. ö. V. Hazlitt: The Psychology of Infancy. 1933. 107. I.

dolgozásának különbségét éppen a *tapasztalások*, a *kor* és a *környezet hatására* törekszik visszavezetni. *Piaget* is elismeri⁵ ezeknek a tényezőknek nagy fontosságát a gyermekek értelmi fejlődésében, anélkül azonban, hogy lemondana az egocentrizmus tételéről. Mi azonban a hangsúlyt mégis ezekre a tényezőkre kívánjuk vetni és azt tartjuk, hogy a gyermek és felnőtt gondolkozásának különbségét elsősorban a tapasztalás természetszerű különbségeiből kell levezetni, — nem feledkezve meg természetesen az *érés* számbavételéről sem, amely a lelki fejlődés alaptörvényei közé tartozik és eleve meghatároz minden időbeli szekvenciát, — de amelynek a szerepe a gyermek világképének kialakulásában még eddig nem állapított meg. *Hazlitt*,⁶ *Ombredane*⁷ vélekedése is ebbe az irányba utal; a képességek kifejlődésének főtörvényét ma már a tapasztalásban, vagy legalább ebben is kereshetjük. Ezekhez járul magának kiváló szerzőnknek legújabb könyve is,⁸ amelyben az értelem (intelligencia) kifejlődését főképpen az egyénnek s a környezetnek *kölcsönös hatására* alapítja, továbbá az egyénnek arra a tevékenységére, melyet eddig sokszorosan félreismertek és a „feltételes reflexek” világába zártak, de amelyekről *Piaget* kimutatja, hogy egyáltalában nem gépiesek és passzívak, hanem igazi aktivitásjelleggel bírnak és így lényegesen meghatározzák az intelligencia kifejlődését. Mi más ez, mint a (tevékeny) tapasztalások felsőbbségének tétele, szemben a pusztán strukturális adottságok tételével? És milyen jól egybehangzik a tapasztalás-szerzés fontosságának kiemelése *Piaget*-nek azzal az általános felfogásával is, mely szerint a gyermeket autizmusából és egocentrizmusából éppen a társadalommal való közlekedés, a nyelvi közlés elkerülhetetlen kényszere emeli ki.

Ami pedig az „érés” biopszichológiai szerepét illeti, igazat adunk *Piaget*-nek, aki a gyermek gondolkozása egyik fő hiányának a „tudatos realizálás hiányát” jelöli meg, vagyis azt a jelenséget, hogy a gyermek nem tud *tudatosan számot adni* logikai műveleteiről (pl. a szorzásról).

A gyermek és a felnőtt gondolkozása között tehát nem *szerkezeti* (strukturális) különbséget állapítunk meg, hanem csak *fokozatit*, — ez a fentebbi fejtegetések végső következménye. A korról és a tapasztalás növekedésével és integrálódásával együtt egyre jobban eltűnnek a gyermek gondolkozásából a szinkretikus elemek, hogy egyre nagyobb mértékben helyet adjanak a szintetikus, azaz „logikus” gondolkozásmód-

⁵ Le développement intell. chez les jeunes enfants. Mind, 40. (1931.) 137. kk. 11.

⁶ Ability. 1926.

⁷ Le proidemie les apliludes ele. 1930.

⁸ P i a g e t : La Nuissam-e de rintelligucee éhez l'Enfant. 1931. 1.

nak, anélkül azonban, hogy a „prelogikus” elemek valaha is teljesen kiesnének a felnőtt ember viselkedéséből. Ezek is megmaradnak és az érzelmi és indulati reakciókban mindvégig nagy szerepet játszhatnak.

5. A gyermekek „juxtapozíciós” rajzaiból sem vonhatunk le döntő bizonyítékot a *szintézis teljes hiányára* vonatkozóan. Vájjon a gyermek *érzékletei* (mert ezekről van szó a rajzoknál, mint szimbolikus ábrázolásoknál) „analitikusak”-e, vagy „szinkretikusak”, azt csak úgy tudnánk elbírálni, ha pontosan értesülve volnánk arról, mit tartott a gyermek saját feladatának, mikor rajzolni kezdett? Ha a gyermek olyan személyt akart ábrázolni, aki „*hasonlít az ő apjához*”, mint *Volkelt* idézett helyéből kiderül,⁹ akkor a fogak és a száj ábrázolása különleges feladat gyanánt merülhetett fel a gyermek lelkében s ezt a külön feladatot, a szintetikus egészbe nem illesztve, „szinkretikusan” oldotta meg. De ha a gyermek *egész, összefüggő viselkedését* és helyzetét megfigyeljük hasonló feladatok elvégzésénél, csakhamar megállapíthatjuk, hogy a gyermek tevékenysége több lépésben, több szakaszban bonyolódik le: a gyermek tevékenysége *először* a lerajzolható *egészre* irányul, *majd* az egyes *részletekre*, hogy *végül* ismét az *egészhez* jusson el. A fejlődés iránya tehát ez: egész-részletek — egész; a gyermek *valódi* viselkedését a világ tárgyaival szemben, melyeket szemlél és lerajzol, így jellemezhetjük: a gyermek a *globális* egység-szemléletből indul ki, és az elemzés segítségével halad a *szintetikus* egység felé; a tárgyat először globálisan, majd szinkretikusan, végül pedig szintetikusan ábrázolja.

6. *Piaget* „egocentrizmus”-fogalma nagyon gazdag tartalmú. A lentebb érintett tartalmi mozzanatok (juxtapozíció, szinkretizmus) mellett van még egy olyan sajátosság is, melyet e rövid kritikai fejtegetésben sem mellőzhetünk: ez az *elválasztó vonal*, melyet *Piaget* nagy határozottsággal von meg a gyermek gondolkodásának tisztán „*tapasztalati (empirikus)*” és logikai korszaka között. Ez az utóbbi 7—8 éves korban áll be. A tisztán „*tapasztalati gondolkodáson*” *Piaget* szerint végesvégig a „*próba és tévedés*” (trial and error) elve uralkodik. Nemcsak szinkretikus tehát a gyermek gondolkozásmódja ezen feltevés szerint, hanem tisztán a tapasztalás szerint előretapogatózó, melyet a 8 éves kor körül a logikai módszerek váltanak fel. A próbálgatás azonban, vagyis egy probléma megoldási módozatainak és ezek következményeinek akár a valóságban, akár gondolatban való megtapasztalása, mint tudjuk, nemcsak a gyermek a gondolkodásának jellegzetes sajátja, hanem *mindenféle* gondolkodáshoz, kuta-

⁹ L. Volkert i. m. 37. l.

táshoz elengedhetetlenül hozzátartozik. Nem szorítkozik ez az eljárás és módszer egyedül csak a 8-ik életévig terjedő Gyermekkorra, hanem átmegy a felnőtt korba is, természetesen párosulva a *kritikai* gondolkozással és a módszerek tudományos tökéletesedésével. *Piaget* művei azt a benyomást keltik az olvasóban — minden értékességük és módszerbeli kiválóságuk mellett is —, hogy szerzőjük nagyon egyoldalúan hangsúlyoz és kizárólagos uralomra juttat a gyermekkorban oly lelki-gondolkozási tényezőket, amelyek nem csupán a gyermekkor sajátjai, hanem az általános logikai gondolkodásnak lényegéhez tartoznak és ezért a gyermekkortól függetlenek. Ami igaz és helyes *Piaget* észrevételeiben, azt így formulázhatjuk: a gyermek *tapasztalatlansága és kritikai képességének hiánya* miatt a logikai próbálgatás módszerével tökéletlenül tud csak bánni; fejlődés útja pedig őt az ingadozó, sokféle és meg nem bíralt próbáktól a jól szervezett tapasztalás felé vezeti.

7. A gyermek gondolkozásának *Piaget-től* feltételezett „empirizmusával” függ össze az az állásfoglalás is, amelyet nála a gyermek *okoskodásainak, következtetéseinek* jellemzésében találunk. Sajátságos, hogy ennek a logikai tevékenységnek tanulmányozása is arra vezette a nagyszerű kísérletezőt, hogy túlságosan éles választóvonalat húzzon a gyermek lelki fejlődésében a 7—8 évet megelőző és követő korszak között, mintha a határvonal előtt teljesen hiányoznának azok a következtetések és okoskodások, melyek aztán egyszerre megjelennek a 7—8 év határátlépése után. Ennek a kissé merev különbségtételnek oka abban a *meghatározásban* rejlik, amelyet *Piaget* az okoskodás és következtetés lényegéről ad, és amelyet mi egyfelől *szűknek* találunk, másfelől pedig nem a dolog *lényegén* alapulónak. A következtetésnek, mint lelki logikai tevékenységnek meghatározásában *Piaget* úgy látszik *Dewey-t*¹⁰ követi és a következtetések lényegét *feltevések összehasonlításában és kipróbálásában* állapítja meg. E felfogás szerint minden gyakorlati vagy elméleti okoskodás valamely probléma-helyzetből indul ki és a probléma megoldásához feltevéseket szerkeszt, vagy talál gondolkodásunk és az értelem munkája legfőképpen ezeknek a feltevéseknek (hipotéziseknek) összevetésében és kipróbálásában áll. Ez az elmélet persze szükségképpen maga után vonja azt is, hogy a következtetéseinkben oly logikai előzményekből (premisszákból) induljunk ki, amelyek teljesen feltételesek, azaz amelyeknél telj esen el kell tekintenünk attól, igazak, valóság-e, vagy pedig csak lehetségesek és képzeletbeliek. Az értelem formai-logikai menete éppen abból indul ki, hogy

¹⁰How we think? 1910.

merő lehetőségeket szerkeszt s ezek között válogat, ezeket kipróbálja s úgy jut el azután ahhoz a feltevéshez, amely a kérdés megoldására a legalkalmasabb. Ehhez pedig elengedhetetlen, hogy az értelem tudjon oly feltevésekkel dolgozni, melyekről nem tudja, valóság-e, vagy csak lehetőségek és amelyeknél egyelőre nem számít az, mi a viszonyuk a valósághoz és az igazsághoz.

Ha a logikus okoskodás lényege valóban a *Piaget-től* megállapított folyamatban áll, ha a valóság lényegeit feltevések alkotásával, összehasonlításával közelíthetjük csak meg, mégpedig a „csak lehetséges” premisszák síkján, akkor csakugyan igazat kell adnunk *Piaget-nak*: a gyermek 11—12 éves koráig valóban képtelen ily okoskodások és következtetések megalkotására. És ennek a képtelenségnek okát épen abban kell keresnünk, hogy a gyermek e korban annyira *empirikus* lény, gondolkozása annyira a valóságos tapasztalathoz tapad, hogy csak lehetséges, képzeletbeli premisszákat nem tud elképzelni s így a következtetései, feltevésalkotásai meg sem indulhatnak a *Piaget-től* kívánt úton. Ha gyermekekkel a mondott korban megkíséréljük azt, hogy képzeletbeli feltevésekből kiinduló következtetésre bírjuk, akkor az első válasza az lesz, hogy rámutat az előfeltételek valótlan voltára és egy lépést sem halad tovább. A képzeletbeli síkon a gyermek okoskodása valóban csak későbbben kezd mozogni. Ezt a megállapítást mi is teljesen helyesnek véljük és nincs ellene kifogásunk, mert a gyermek képzetalkotásának és elvont fogalmi kialakulásának a fejlődésmentével megegyezik. Amit e helyen megjegyzés tárgyává tehetünk, az inkább *Piaget-nak a következtetés és okoskodás meghatározására* vonatkozó nézete. Az okoskodásnak (*raisonnement-nak*) mi voltát ugyanis, meggyőződésünk szerint nem szabad csupán a „feltevések alkotására” szorítani. A gyermekeknél valóban nem is találunk olyan hipotézis-alkotásokat és összevetéseket, mint amilyenek tulajdonképpen csak a fejlett tudományos kutatásokban s ott is csak eszményi esetben mutatkoznak a maguk módszeres teljességében. Amit *Piaget* ezekben a vizsgálatokban érintett, az voltaképpen *az intelligenciának működése*. Az intelligencia feladata az, hogy az élet legkülönbözőbb problémáit megoldja, mégpedig általános és sajátlagos *értelmi viszonyok* segítségével; az intelligencia »ideationál problem-solving» (*Carr*), „fogalmi kérdésmegoldás”, amelyben *nem* a feltevések szerkesztése vagy az önként felmerülő feltevések összehasonlítása játssza a főszerepet. A gondolkodás munkájában mindenesetre résztvesznek a feltevések is, sokszor inkább csak ötletek alakjában, résztvesz benne a kritikai érzék, az elvonás, lényegszemlélés, elemzés, összeállítás stb. stb.; a feltevéseket tehát nem akarjuk kirekeszteni

az őket megillető helyről. De amit „okoskodásnak”, amit „következtetésnek” nevez *Piaget*, az voltaképpen mégis csak azonos az *értelmes problémamegoldással*, vagyis a valódi élet-feladatokkal szemben tanúsított értelmi viselkedéseinkkel. Az a „következtetés”, amelyet *formai mivoltában* a logika mutat be, csak egyik eszköze annak a nagyon összetett gondolkozási műveletnek, melyben a fentebbi elemek mind egybehullámanak ahogyan azt a gyakorlati valóság mutatja, vagy egyik-másik elem ki is esik belőle. És ez az, amiben *Piaget* szemlélete nem felel meg, nézetünk szerint a valódi helyzetnek: a gyermek okoskodásaiban, azaz összetett ítéleteiben *éppen a feltevés-alakítás hiányzik*, vagyis *Piaget* szerint éppen a következtetés lényege.¹¹ De a felnőttél is tapasztalhatjuk ugyanezt: mikor valaki egy pl. matematikai kérdés megoldásán gondolkodik, akkor igen sokszor „passzív” lelkiállapotban van, azaz várja a megváltó *ötlet* felbukkanását, melynek segítségével egy csapásra megoldja a problémát, mint *Poincaré* híres esete mutatja, de szó sincs hipotézisek tevőleges és cselekvő alkotásáról és tudatos összehasonlításáról. A „következtetés” helyett inkább *a reális gondolkodás lényege* az, amit *Piaget* voltaképpen kutat s mivel ezt formai következtetésnek egyik (nem szükségképi) elemével, t. i. a feltevések alakításával azonosította, a gyermeklélektan jövő kutatásának el kell tőle térnie s a gyermek gondolkodását új szempontból kell átvizsgálnia. Ez a szempont az *intelligencia* fogalmát fogja a középpontba állítani, annyival is inkább, mert maga *Piaget* is vallja, hogy a gyermeknek a 8.-ik életév előtt nincs érzékük a formai-logikai összefüggések iránt.

8. Ezen töredékes megjegyzéseinket egy utolsó észrevétellel szeretnők kiegészíteni, amely szintén az *intelligenciának Piaget-től* kijelölt helyére vonatkozik a gyermek lelki fejlődésének rajzában. Láttuk, hogy az illusztris gyermektanulmányozó miképpen juttatott nagyobb helyet és jelentőséget az okoskodás formai-logikai műveletének a gyermek gondolkodásának rajzában, mint amennyi azt tulajdonképpen megilleti. Láttuk, hogy ezt a kivételes előnyt a „következtetés” fogalma *Piaget* rendszerében az „intelligencia” hátrányára élvezi. Ugyanezt a benyomást nyerjük *Piaget* lélektani rendszeréről akkor is, mikor *az intelligenciának és a gyermek egész személyisége kifejlődésének egymáshoz való viszonyát* tekintjük. Nem szólunk most arról, hogy legújabb nagy művében (*La naissance de l' intelligence chez l' enfant.* 1936.) *Piaget* nem az értelem képesség-összetevőiről nyújt felvilágosítást, hanem annak fokozatosan kibontakozó munkásságáról, melyet a gyermek első életévein keresztül nyomon követ,

¹¹ V. ö. A. Alli port: *The Solving of Problem Situation by Pre-school-Children.* 1928.

tehát nem kapunk „sztatikus” rajzot, hanem „dinamikai” történet. Mindenesetre benne van *Piaget* biológiai alapfelfogásában az a gondolat, hogy az intelligencia: a célszerű alkalmazkodásnak aktív képessége. Ezt a kérdést most mellőzve, csak azt kérdezzük: mi a szerepe az intelligenciának a gyermek összemélyiségének kialakításában? Vájjon *középponti* hely illeti-e meg, vagy ő maga sem egyéb, mint egy általános kifejlődésnek benníoglalt mozzanata, *függvénye*? *Piaget* ennek az utóbbi nézetnek látszik pártját fogni. A gyermek értelmessége *Piaget* véleménye szerint az ő társadalmi helyzetének, az ebből fakadó kényszereknek és súrlódásoknak eredményeképpen fejlődött ki; a gyermek kénytelen a gondolkozását a környezethez idomítani, vele közlekedni, kénytelen gondolkozását „szocializálni”, ha fenn akar maradni. A gondolkozás fejlődésének oka tehát a társas viszony fejlődése (együtt a dolgok világából eredő kényszerítő hatásokkal). Ezzel a felfogással méltán szembehelyezhető az a másik nézet, amely a két tényezőnek viszonyát megfordítja és a gyermeknek a társadalomhoz (és a természeti) környezethez való viszonyát a gyermek intelligenciájától, annak fokától, ősi erejétől, veleszületett tehetségességétől teszi függővé, és rámutat arra, hogy a gyengébb intelligenciájú gyermekek és az intelligensebbek között nem a társadalmi környezet különbsége von határt, hanem maga a gyermek eredeti intelligenciája, épúgy, mint az ugyanolyan milióban élő felnőttek között. Ez a nézet az intelligencia-tényezőt megfelelőbb helyhez juttatja az egész emberi személyiség felépítésében, mint *Piaget-é*, mert megadja a különben is „velünk születettnek” mutakozó értelmességnek az őt megillető középponti helyet. De van emelett egy harmadik nézet is, melyet *S. Isaacs*¹²- képvisel. Eszerint ez a két tényező: a gyermek veleszületett intelligenciája és a környezet hatása egymásra kölcsönös hatással vannak és így folytonos hatáskicserélődéssel biztosítják a gyermeki összemélyiség kifejlődését: „ne kutassuk, mondja *Isaacs*, ebben az összefejlődésben mi az ok és mi az okozat, hanem tekintsük a gyermek kifejlődését minden részletmozzanatával együtt, úgy, mint egyetlen egészet, minden életkorban”. Ha ehhez az elvhez még hozzátesszük azt, amit maga *Piaget* is kijelentett egy helyen: „Mindazt, ami a gyermekben adva van, megtaláljuk a felnőttben, s mindazt, ami a felnőtt sajátja, megtaláljuk már a gyermekben” — akkor elérkeztünk arra a síkra, amelyen

¹² The Children we teach. 2. kiad. 1935. 80. 1. — Social Development of Young Children. 1933.

¹³ Le dével. intell. chez les jeunes ent'ants. M i n d, 1931. 160. 1.

kiigazíthatjuk az eddigi — nagyszerű — eredmények egyik-másik részletét és eredményét, — arra a síkra, amelyen haladva tovább fejleszthessük azt a gyermeklélektant, amelyet *Piaget* eredményesen és dicsőségesen megalapozott.

VÁRKONYI HILDEBRAND.